ՀԱԿՈՐ ԲՅՈՍԵՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու

ՀԱՏՎԱԾՆԵՐ Ս. ՀՈՎՀԱՆ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ ԱՐԱՐԱԾՈՑ ՄԵԿՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

Տիեզերական Եկեղեցու մեծամուժ ուսուցչապետի այս երկասիրության հունարեն բնագիրը բաղկացած է չորս ճառաշարերից: Դրանցից առաջինը պարունակում է 67 ճառ¹, երկրորդը՝ 9², երրորդը՝ 6³, իսկ չորրորդը՝ 9⁴: Հայերենով մեզ են հասել և հրատարակվել 9 ճառերից բաղկացած հիշյալ շարքի առաջին ութ ճառերից և չորրորդ շարքի երրորդ ճառի մի մասի թարգմանությունը: Միմյուրեւ Մառնիի ժողովածուների մեջ առկա են այս աշխատության ներքնման ամբողջական թարգմանությունից առանձին հատվածներ, որոնք գալիս-լրացնում են հունարեն և հայերեն տպագրի քաղը: Այդպիսին է մասնավորաբար Ա և Բ բնագրերի պարագան:

Ա բնագրի «Հեշտալի է մաւավարաց գարունն... զկեանսն յաիտեմական ընկալցին» հատվածը ամփոփ խմբագրումն է տպագրվածի համապատասխան մասի⁷: «Յայսցանէ ուսցուք եւ զայս...» բառերով սկսվող ընդարձակ վերջնահատվածը քացակալում է ինչպես հունարեն բնագրում, այնպես էլ տպագրված հայերեն թարգմանության մեջ:

Բ բնագրի «Եթէ. ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր... զի իբրեւ թագաւորի նախ յարիմեաց զպատրաստութիւն եւ ապա ի ներքս զալ թագաւորին» սկզբնահատվածը մասամբ բառացի ամփոփ խմբագրումն է տպագրված Ա և Բ ճառերի համապատասխան մասերի («Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր. եւ զինչ այտղիկ... ամենայն ծառայք յառաջագոյն

1 Migne, PG, t. 53, col. 21-54, t. 54, col. 385-580.

2 PG, t. 54, col. 581-630.

3 PG, t. 56, col. 429-500.

4 PG, t. 56, col. 519-538.

5 «Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպոլսի եպիսկոպոսապետի ճառք», Վեներիկ, 1861, էջ 56-109:

6 Migne, PG, t. 56, col. 531, 18-535, 9 = «Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպոլսի եպիսկոպոսապետի Մեկնութիւն թղթոցն Պաղոսի» ետ. Բ, Վեներիկ, 1862, էջ 726-734: Մատենագիտական տեղակություններ տե՛ս Լևոն Խաչիկյան, Եղիշի «Արարածոց մեկնութիւնը», Երևան, 1992, էջ 291-292: M. Gerard, *Clavis Patrum Graecorum*, v. II, Ab. Athanasio ad Chrysostomum, Brépols-Turnout, 1974, p. 517-518 (" 4409, 4410).

7 Տե՛ս «Յովհաննու Ոսկեբերանի... ճառք», էջ 56-63:

ժամանեմ, զի թագաւորական ապարանս կազմեցեմ եւ զայլ ամեմայն սպասատրութիւնս յարիմնելով հանդերձ բազում պատճառով ընդունիմ զթագաւորն»⁸։ Ծարումակությունը բացակայում է իմչպես հունարեմ բնագրում, այնպես էլ հայերեմ տպագրված թարգմանության մեջ։

Այսպիսով, Ա և Բ բնագրերի խնդրո առարկա հատվածները ոչ այլ բան են, քան ամփոփ վերապատում-խմբագրումը Արարածոց մեկնության Ա և Բ ճառերի համապատասխան մասերի։ Իսկ դրանց շարունակությունները, որոնք բացակայում են հունարեմ բնագրում և հայերեմ տպագրված թարգմանության մեջ, ունեն աղբյուրագիտական շահեկանություն և այդու՛ր բնագրի արժեք։ Գրանք ուշագրավ են նաև իբրև հայ միջավայրում գոյացած մատենագրական ուրույն միավորներ, որոնք, հոգևոր, ուսումնական պետքերիմ գոհացում տալու նպատակով, պատշաճեցվելով ներմուծել են Մատղնտիր ժողովածուների մեջ⁹։

Գ-ն հունարեմ բնագրի 16-18 ճառերի¹⁰ հայերեմ թարգմանության ամփոփ վերապատումն է կամ հունարեմ բնագրի հատվածական թարգմանությունը։ Այն պարունակում է Արարածոց Բ 25-Գ 23 համաների մեկնությունը։

Դ-ի հունարեմ բնագիրն անհայտ է։

Բնագրերը հրատարակվում են ըստ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի հետևյալ ձեռագրերի.

993- Ա, Դ բնագիր

Մատղնտիր։ Ժամանակ՝ 1456 թ.։ Վայր՝ Վերիմ Նորավան։ Գրիչ՝ Մատթեոս։ Մաղկող՝ Եսայի։ Ստացող՝ Թադեոս։ Ստեփանոս նորարք։ Թերթ՝ 769։ Նյութ՝ թուղթ։ Մեծություն՝ 34x25,5։ Գրություն՝ երկայուն։ Գիր՝ բոլորգիր։ Տող՝ 44։ Բովանդակություն՝ Մատեր, խրատներ, ներքողներ։ Հրատարակվող Ա բնագիրը գրադեցնում է 274բ-275բ, իսկ Դ-ն՝ 605ա-բ թերթերը։

948 - Բ բնագիր

Մատղնտիր։ Ժամանակ՝ 1196 թ.։ Գրիչ՝ Հովհաննես (որդի Սարգիս բժշկի)։ Թերթ՝ 298։ Նյութ՝ թուղթ։ Մեծություն՝ 26x17։ Գրություն՝ միասյուն։ Գիր՝ բոլորգիր։ Տող՝ 24։ Բովանդակություն՝ Մատերի, մեկնությունների, խրատների, քարոզների, կանոնների ժողովածու։ Հրատարակվող բնագիրը գրադեցնում է 57բ-66ա թերթերը։

⁸ Անդ, էջ 62-66 = PG, t. 54, col. 586-588.

⁹ Հայտնի է այդ ճառերի աղբյուրությունը հայ մեկնաբանական, դավանաբանական մտքի վրա։ Այդ աղբյուրությունից անմասն չի մնացել և դարի մատենագիր Եղիշեմ։ Իր Արարածոց մեկնությունը շարադրելիս, նա ամենայն հավանականությամբ աչքի առչել է ունեցել այժմ հայերեմ թարգմանությամբ անհայտ Ոսկերեանի «Յաղագս արարությունեան աշխարհի» ճառը։ Իբրև տեսական կարևոր սկզբնաղբյուր, Ոսկերեանի Արարածոց մեկնությունից մի հատված վկայակոչված է ԺԲ-ԺԳ դարերի հեղինակ Վարդան Այգեկցու «Արմատ հաւատոյ» դավանաբանական աշխատության մեջ. Լ. Խաչիկյան, Նշվ. աշխ., էջ 120, 121-122։

¹⁰ Sh'v Migne, PG, t. 53, col. 125-158.:

1919 - Գ բնագիր

Ժողովածու: Ժամանակ՝ 1714 թ.: Գրիչ՝ Պրոխորոն: Ստացող՝ Աբրահամ Կրետացի: Թեթ՝ 491: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝ 22x16: Գրություն՝ երկայուն, միասյուն: Գիր՝ նոսրգիր: Տող՝ 27-29: Բովանդակություն՝ Հովհան Ոսկեբերանի, Հակոբ Սրճեցու և այլոց ճառերն ու մեկնությունները: Հրապարակվող բնագիրը զբաղեցնում է 382ա-385 թերթերը¹¹: Ունի ուղղագրական հետևյալ առանձնահատկությունները. որոշեցայ, փոխեցայ, կայ, քոյ:

Ա

**ՊԱՀՈՑ ԵՐԵՔԵԱՐԱԹ ԱԻՐՆ. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ
ԱՍԱՑԵԱԼ Ի ԺՈՂՈՎՈՑ ԳՐՈՑ, ՈՐ ԱՍԷ.
ԼՈՒԱՑԱՐՈՒՔ, ՍՐԲԵՅԱՐՈՒՔ**

Հեշտալի է նաև վարաց գարունն, ախորձելի է եւ՝ երկրագործացն: (Բայց ոչ նաև վարաց եւ ոչ երկրագործաց)¹¹ այնպես հեշտալի է գարունն, որպէս որք կամիմն իմաստասիրել: Ախորձելի է պահոցն ժամանակ հոգեւոր տնճանց գարունն նշմարիտ՝ խորհրդոց խաղաղութիւն: Քանզի երկրագործաց հեշտալի է գարունն, զի ծաղկաւետ պսակեալ տեսանեն զերկիր եւ իրրեւ պատմունեան ինչ զնոքաւ տարածեալ ամենայն ուստեք բազմագան բոյսք բանջարոցն: Ախորձելի է նաև վարաց գարունն, զի ծովային կանուցն գուշութեամբ ունին զնաւարկութիւն տարածելալ ալեաւքն¹²: Ի բազում խաղաղութեան դիպին ձկուցն խայտասցեն եւ մերձ առ նաւն ընկղմելով բազում անգամ եւ ի վեր գալով իսկ երեւեսցին:

Բայց մեզ երաշալի է գարունն պահոց, զի յալեացն զմեզ ցածոյց ոչ ի ջրոյ, այլ յանբան ցանկութեանցն զնստուցանելովն սովորեցոյց: Եւ պսակ մեզ ոչ ի ծաղկանց, այլ ի շնորհաց Հոգւոյն դմի. «Պսակ շնորհաց, ասէ, ընկալցիս ի գլուխ քո եւ մանեակ ոսկի՝ ի պարանոցի քոմ»¹²: Այլ որպէս ծիծառն երեւելով սովորեաց հալածել զձմեռն, եւ որպէս պահք երեւեալ զձմեռն ախտից մտաց մերոց համեն ի բաց: Ոչ եւս աշտուհետեւ կոխի հոգւոյ առ մարմին եւ ոչ ընդդէմ դառնա տիկնոջ աղախիմն: [Այլ ամենայն պատերազմ մարմնոյ լուծեալ լինի]: Եւ արդ, բազում է մեզ խաղաղութիւն եւ յուր հանդարտութիւն:

Եւ լուր իսկ վերստին մարգարէական բանիցն, որ ասէ. «Լուսցարուք, սրբեցարուք, ի բաց արարեք զչարութիւն յանձանց ձերոց առաջի աչաց Իմոց: Ուսարուք զբարիս գործել, դատ արարեք որբոցն, արդարացուցեք զայրին, եւ ապա

¹¹ Ձեռագրերի համառոտ նկարագրությունը տես «Յուդեական ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի», հտ. Ա, կազմեցին Օ. Եգանյան, Ա. Ձեյբուկյան, Փ. Անթարյան, Երևան, 1985, էջ 445, 454, 873:

* Փակագծերի հատվածները տպագրվում են:

** Ձեռ. տարածելով:

12 Դան. Ե 18:

ևս եկայ՞ յանդիման լերուք, ասէ Տէր»¹³: Ոչ կամիմ զձեզ մերկս եւ ամայիս եւ առանց իրաւանց: Այլ զինելով զձեզ պատասխանեմք յայնպիսի յանդիմանութիւն կոչեմ, վասնզի յատեան կամիմ մտանել ընդ ձեզ ոչ զի դատապարտեցից, այլ զի խնայեցից: Նոյնպէս եւ այլուք ասէ. «Ասա դու նախ զանարեւելութիւնս քո, զի արդարասցիս»: Ունիս ոտիս դառն եւ անընդել՝ սատանա, յառաջագոյն ժամանեայ եւ յափշտակեայ զնորա զկարգն եւ կարկեա զնորա զանամաւթ քերանց:

Այլ սկզբանն ընդ մարդկան խաւսէր Աստուած, որպէս եւ կարողութիւն է մարդոյ լսել, առ Ադամայն, նոյնպէս եւ սաստեաց Կայենի, այնպէս խաւսեցաւ ընդ Նոյի, այնպիսի եհրասիրութեամբ եկն առ Աբրահամ: Իսկ յորժամ ի չարութիւն խոտորեցաւ ընտրութիւնս մեր եւ իբրեւ յարտաքին սահման իմն զինքն խառնեաց, յայնժամ իբրեւ ի հեռաւորութենէ որոշելոյ գիր առաւէր, որպէսզի ի ձեռն թղթի ուրուք գիր առաքելով զառաջին սէրն նորոգեացէ ի մեզ: Եւ զգիրս զայս առաքեաց, իսկ երբը մոպսէս:

Յաղագս պահոց փառաւորի Աստուած՝ ոչ ուղիղ վարդապետութեամբ միայն, այլ եւ՝ ի ձեռն առաքիւնութեան, քանզի «Պայծառասցի ասացելովքս ձեր առաջի մարդկան, որպէսզի տեսցնն զգործս ձեր քարիս եւ փառաւորեսցնն զՀայր ձեր, որ յերկինս է»¹⁴:

Կամէի յաղագս ողորմութեան խաւսել քանս, այլ աւելորդ թուի ինձ քանիւ վարդապետել ձեզ, որ գործով խրատել կարէք, քանզի եթէ նմա փոյս տայցես՝ հազիւ զնոյնմանս առնուցուս: Իսկ եթէ Աստուծոյ փոյս տայցես ի ձեռն աղքատաց ոչ հարիւրերորդ մասն, այլ հազարապատիկ ընկալցիս: Եւ եթէ սերմանեացես ի քաղաքեր անդատանս, յորժամ յանախագոյն քերիցէ զպտուղն՝ տասնապատիկ քան զսերմն քերիցէ: Իսկ եթէ յերկինս սերմանես՝ զհետ սերմանելույն հարիւրապատիկ զկեանսն յախտեանկան ընկալցիս:

Յայսցանէ ուսցուք եւ զայս. պարտ եւ արժան է սիրել զաղքատսիրութիւն: Յաղագս այսորիկ եւ այս է Աստուծոյ ողորմութիւն. զի եւ անարժանից տայցեմք: Աորին աղագաւ եւ Պաւղոս ասէ. «Ջրարիս արասցես առ ամենեսեանս յաւետ եւ առ ընտանիս հաւատոյ»¹⁵. զի ոչ եթէ քարուցն տամք, այլ՝ մարդոյն եւ ոչ վասն առաքիւնութեան, այլ թշուառութեան աղագաւ նմա ողորմիմք, զի եւ մեք ի Տեառնէ զմեծ գողորմութիւն ձգեսցուք ի մեզ, զի մի՛ եւ մեք մարդասիրութեան Աստուծոյ անարժան դիպեսցուք: Վասնզի, եթէ հանդերձեալ եւք զարժանաւորութիւն խուզել զձառայակցաց մերոց զստուգարանել, զնոյն եւ Աստուած գործէ ընդ մեզ:

Այլ ի պատմառն դարձեալ երթիցուք վերստին: Սիրեմք զպահս վասն ձերոյ եւ մերոյ սիրոյն, քանզի զգեանայական զժողովս զայս ինձ հաւաքեաց եւ զփափագելի զդէմսն դարձեալ տա տեսանել, եւ ընձեռնէ հանդերձ համարձակութեամբ փափկանալ զգեղեցիկ տաւնիւքս այստիւք, քանզի տաւն եւ քիւր քարիս, որ նախ քան զերէկ գերիք, այսար ազատք եւ քաղաքակիցք եկեղեցույ, քանզի ոչ եւք ազատք միայն, այլ եւ՝ սուրբք, եւ ոչ սուրբ միայն, այլ եւ՝ արդարք, եւ ոչ արդարք միայն, այլ եւ՝ որդիք, եւ ոչ որդիք միայն, այլ եւ՝ ժառանգք, եւ ոչ

13 Եսայի Ա 16-17:

14 Մատթ. Ե 16::

15 Գարատ. Զ 10:

ժառանգիցի եւ եթ, այլ եւ՝ եղբարքի Քրիստոսի եւ այնու՝ ժառանգակիցի, եւ ոչ ժառանգակիցի միայն, այլ եւ անգամի, եւ ոչ անգամի միայն, այլ եւ՝ տանար, եւ ոչ տանար եւ եթ, այլ եւ՝ քնար Հոգւոյն: Արիցեալ է Աստուած, որ առնէ հրաշալիս միայն:

Տեսնո՞ր՝ որքան էր պարզեւ քո, եւ սակայն յուրից թուի զմեղացն եւ եթ ունի զթողութեան պարզեւս: Քայց մեք թուեցաք զպատիւն որդեգրութեան, արդարութեան, եղբայրութեան:

Արդ, պարապեցուք աղաթից յամենայն ժամ, մի ի սուրբնցեան միայն, այլ եւ՝ ի գիշերի: Լուր՝ զինչ ասէ մարգարէն Դաւիթ. «Ի մէջ գիշերի յառեկի խոստովան լինելի քեզ վասն իրաւանց եւ արդարութեան քո»¹⁶: Եւ զի նա թագաւոր էր եւ այնքան հոգս ունէր զարաց, քաղաքաց, զացնց զանարեւելութիւն ընծանելով, զպատերազմունս լուծանելով, զանհառելի իրաց հոյս տեսանելով՝ միշտ առ ինքեան կացեալ եւ ոչ դուրսեմալ ինչ յապահովս ունելով, ոչ միայն զտիւն այլ եւ զգիշերն եւս յաւելոյր յաղաթսն: Տեսնո՞ր զթագաւորն, որ յայնքան փափկութեան կայր, որ այնքան ունէր հոգս, որ այնքան իրաւ էր պաշարեալ, զի եւ ոչ ի գիշերի դադարէր, այլ եւ ընդ այնոսիկ, որ ի լերինսն էին միայնակեացք, եւսաստեալ զաղաթսն ընդ նոսա կատարէր:

Եւ արդ, զի՞նչ մեծ շահ քան յԱստուծոյ հայցելն եւ գտանել, մի՛ արհամարհեցուք զաղաթսն, քանզի յայնժամ առաւել ընդ քեզ տայ, զոր ինչ խնդրեսն, յորժամ դու ի ձեռն քո մաղթես, յորժամ մախուր ընծայեսցես զմիտոյ, յորժամ յստակ՝ ունիցիս զխորհուրդսդ, յորժամ ոչ վայրապար ինչ խնդրեսցես, որպէս յուրով առնեն, քանզի լեզու նոցա խաւսի զբանս աղաթից, քայց հոգի նոցա ի քազումս ուրեք շրջի՝ ի տունս եւ ի գոնես եւ լի հոգս մարմնական շուրջ թափառեալ: Այստեղիկ ամենեքեան սատանայի մեքեմայ էն: Վասնզի գիտէ մեղաստերն այն, եթէ յայնմ ժամանակի կարեմք թողութիւն մեղաց գտանել եւ մեր կամելով յաղաթից մերոց զնաւահանգիստն կատարել: Պարտ եւս ինչ է հնարս հնարել, որով կարեմք ի ծուլութենէն յայնմանէ փախչել քազում անգամ կատարելով զաղաթս, ոչ ինչ լսելով, զոր ասացանք, երթեալ գնամք: Եւ եթէ իմանայցեմք զայս՝ վաղվաղակի զնոյն վերստին առնուցումք զառաջինն, եւ եթէ զնոյն պատիւն կրեցուք, դարձեալ երիցս անգամ եւ չորից աղաթելով եւ զնոյն ասացուք: Այլ եւ յառաջագոյն ի քաց կացցուք ի քազում մտածութենէ ի յաղաթելն միւնչեւ զամենայն պաղատանս հանդերձ արթուն մտաւք եւ զգոյշ խորհրդով հեղցուք առաջի Աստուծոյ, եւ միւնչեւ ի վեր զմիտս մեր, իրբու զբաժակով, Հոգւով լցցուք, զի մի՛ ինչ ի վերայ արկանել կարասցէ այնուեետեւ քանսարկուն, ոչ վայրապար ինչ ընդունել զՀոգին, այլ լնուլ Հոգւով եւ սաղմոսիւք եւ երգով հոգեւորաւք, որովք լցայց այսաւր, զի մի՛ ամաչեցուցուք զտանս: Վասնզի եւ այս տանս ոչ է յերկրի միայն, այլ եւ յերկինս եւս է:

Այսաւր յերկրի խնդութիւն մարդկան, այսաւր յերկինս ուրախութիւն երեշտակաց: Քանզի եթէ ի վերայ միայ մեղաւորի դառնալոյ խնդութիւն լինի յերկինս եւ յերկրի¹⁷, ապա քանի եւս առաւել վասն քազմաց, որ ապաշխարեն,

¹⁶ Ապղմ. ՃԺԸ 82:

¹⁷ Տե՛ս Ղուկ. ԺԵ 7:

որպէսզի եւ իշխանութիւն է ի մեզ, եթէ ախորժեսցուի գտուեալ շնորհսն եւ պայծառագոյն ընձեռնէ մեզ զլոյսն: Եւ եթէ այս լինիցի հանդերձ քաղում համարձակութեամբ ի փեսայարանն ընդ փեսային մտանիցեմք եւ զառաջիկայ քարիսն ընդ սիրելիս նորա վայելեսցուի, եւ յարձգական խնդութեամբ փառս տացուի ամենասուրբ Երրորդութեան յաւիտեան եւ յաւիտենից յաւիտեանս:

Բ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՐԱՐՉՈՒԹԵԱՆ՝ ԱՍԱՑԵԱԼ ՍԿԻԶԲՆ ՍԿԶԲԱՆՅ

Եթէ՝ «*Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր»*¹⁸. ընդ երկինս եւ յառաջ եւ ապա՝ զերկիր. նախ զյարկն եւ ապա՝ զյատակն. զի ոչ եթէ ընդ հարկաւորական կարգաւ է Աստուած, թէ մարդկաւրէն հիմն դնիցէ ու կարգ ըստ կարգի շինիցէ, եւ ապա զյարկն ի վերայ գնիցէ. վասն այնորիկ՝ զերկինս, եւ ապա զերկիր:

«*Եւ երկիր աներեւոյթ եւ անպատրաստ, եւ խաւար ի վերայ անդնդոց»*¹⁹.

«Աներեւոյթ» վասն այնորիկ ասէ, զի խաւարն ծածկեալ ունէր, եւ «անպատրաստ» ունելովն յանդիմանէ զայնօսիկ. որք ինքնակաց ասնն զարշխարես: Ընդէ՞ր «զերկինս» ասաց եւ լռեաց եւ կազմուած զերկիր կարգաւ պատմեաց, զի զերկինս կատարեալ գոյացոյց, որպէսզի գիտացես, թէ մեծ տարր է երկինք, եւ սմանչասցիս ընդ Արարչին Աստուածութեանն: Եւ զերկինս ընդէ՞ր ոչ գոյացոյց կատարել առժամայն. կարող էր եւ զերկինս նոյնպէս կատարել, այլ զի մարմինք մեր եւ կերակուրք եւ զգեստք ի նմանէն են եւ զերեզմանք ի նմանէ: Վասն այնորիկ առ փոքր փոքր կազմուածով յարինեաց:

«*Եւ Հոգին Աստուծոյ շրջէր ի վերայ շրոց»*²⁰.

Յայսմ վայրի, զի ծանիցես զըրոյն լինելութիւն եւ զխաւարն գործեալ Հոգւոյն Արքայ շարժող եւ կենդանական, յորոց զկենդանիսն կատարէր առնել ի վերայ շրջելով:

«*Եւ ասաց Աստուած, Եղիցի լոյս, եւ եղիւ լոյս»*²¹.

Յերեւեալ լուսոյն հալածեցաւ խաւարն:

«*Եւ հտես Աստուած, զի բարի է»*²².

Ըիթէ՞ մարդկային մտաւ է Աստուած, զի նախ կատարիցէ զարուեստն եւ ապա զօվեսցի, թէ՞ «բարի է». ոչ, այլ զիջանել ըստ մերում լսելութեան: Եւ միւս եւս զովէ զարարածս Արարիչն, զի դու մի՛ իշխեսցես հակառակ Արարչին ասել:

18 ԾՃՃԴ. Ա 1:
19 ԾՃՃԴ. Ա 2:
20 ԾՃՃԴ. Ա 2:
21 ԾՃՃԴ. Ա 3:
22 ԾՃՃԴ. Ա 4:

«*Եւ մեկնեաց Աստուած ի մէջ լուսոյն եւ ի մէջ խաւարին, եւ կոչեաց Աստուած զլոյսն տիւ եւ զխաւարն կոչեաց գիշեր*»²³. Կոչեաց անուանս, զի վասն այնորիկ ծանիցես զիրաքանչիւր գործ:

«*Եւ եղիւ երեկոյ*»²⁴.

Վախճան լուսոյն «*երեկոյ*» կոչի:

«*Եւ եղիւ վաղորդեան*».

Այն վախճան գիշերոյն է: Առաւօտ անուանեաց եւ ապա՝ ողջ աւր, զի մի՛ ոք կարծիցէ գերեկոյն լինել աւր կատարեալ եւ սկիզբն միւս աւուրն: Այլ երկո՞քեան միաքանեալ նախ տիւն եւ ապա գիշերն: Եւ վախճան գիշերոյն կատարումն է աւուրն: Վասն այնորիկ ասէ «*երեկոյ*» նախ լուսոյ աւուրն եւ «*վաղորդեան*» գիշերոյն, ապա՝ «*աւր մի*»:

«*Եւ ասաց Աստուած. նդիցի հաստատութիւն ի մէջ ջրոցք մեկնեալ ի մէջ ջրոցք եւ ջուրցք: Եւ եղիւ այնպէս*»²⁵.

Ոմանք ասեն «*գեաստատութիւնն*» թէ արդեւիք աւղ ինչ ժողովեալ եւ հաստատեալ կամ՝ ջուր մածեալ եւ միացեալ կամ այլ ինչ բնութիւն: Այլ ես ասեմ, թէ երամանան Աստուծոյ յոչնչէ եղիւ եւ հաստատութեան ինչ պէտս անջրպետութիւն ջրպետեաց զջուրսն զկեսն ի ներքին եւ զկեսն ի վերոյ. ըստ իւրում հաստատուն գաւրութեան: Իսկ անունս իւր բարձրեալ կրեաց եւ կոչեաց «*հաստատութիւն*» երկին:

«*Եւ ժողովս ջրոցն կոչեաց ծով*»²⁶.

Ձայս երկրորդ երկինս, որ երեւիսս մեզ, երկայն երկակին եւ մի գայս, որ երեւիսս մեզ:

«*Եւ ասաց Աստուած. ժողովեսցին ջուրք, որ ի ներքոյ երկնից ի ժողով մի. եւ երեւեսցի ցամաք*»²⁷.

Հրամայեաց ջուրցն ժողովել «*ի ժողով մի*». զի ցամաքն երեւեսցի, որ ջուրքն ծածկեալ էին, այսպէս խաւարին փարատեալ, օրպէսզի լոյսն երեւեսցի:

«*Եւ կոչեաց Աստուած զցամաքն երկիր եւ զժողով ջրոցն՝ ծով*»²⁸.

Որպէս զլոյսն «*տիւ*» կոչեաց եւ զխաւարն՝ «*գիշեր*»:

«*Եւ ասաց Աստուած. Բդիսեսցէ երկիր զբանջար խոտոց սերմանել սերմ ըստ ազգի եւ ըստ նմանութեան, եւ փայտ պտղաբեր, որ ունի յինքեան պտուղ: Ասաց եւ եղիւ*»²⁹:

Որպէս գիտացես, թէ ոչ ի ջանից պտուղք, այլ յԱստուծոյ պարգեւեսցի:

«*Եւ եղիւ երեկոյ եւ եղիւ վաղորդեան. աւր երկրորդ: Եւ ասաց Աստուած. նդիցին լուսաւորք ի հաստատութեանն երկնից*»³⁰.

23 ՄՅՏԳ. Ա. 4-5:

24 ՄՅՏԳ. Ա. 5:

25 ՄՅՏԳ. Ա. 6:

26 ՄՅՏԳ. Ա. 10:

27 ՄՅՏԳ. Ա. 9:

28 ՄՅՏԳ. Ա. 10:

29 ՄՅՏԳ. Ա. 11:

30 ՄՅՏԳ. Ա. 8:

երեկ գերկյոր գարդարեաց գալարաւ եւ ծաղկաւ եւ երկու մեծամեծ լուսաւորաւ:

«Եւ արար Աստուած երկու լուսաւորս, զմեծ լուսաւորն մեծ յիշխանութիւն տուրնջեան եւ զլուսաւորն փոքր՝ յիշխանութիւն գիշերոյ»³¹.

Տեսանես. զմեծն եւ զփոքրն, զառաջինն եւ վերջինն. որպէս մեծ է եւ առաջին արեգակն քան զլուսին, այսպէս տիւն յառաջ է քան զգիշեր:

«Եւ եղ զնոսա Աստուած ի հաստատութիւն երկնից լուսատու լինել երկրի»³².

Ոչ եթէ բեւեռեաց, այլ երամայեաց նոցա ընդ երեսս երկրի եւ ընդ յատակս տարերց շրջել: Նաեւ զԱդամայ ասէ. «Եղ զնոսա ի դրախտին փափկութեան»³³. ոչ եթէ բեւեռեաց, այլ երամայեաց լինել ի դրախտին եւ շրջել ընդ յատակս նորա:

«Եւ եղեւ երեկոյ եւ եղեւ վաղորդեան. ար չորրորդ: Եւ սասց Աստուած. Հանցն ջուրք զեռունս ի շունչ կենդանեաց, եւ թռչունս թեւաւորս: Եւ արար Աստուած կետս մեծամեծս: Եւ արեանեաց զնոսա Աստուած եւ ասէ. Անեցէ եւ բազմացարուք»³⁴.

Աւրինութիւն նոցա անելն եւ բազմանալն միայն է, զի շնչաւորք միայն էին:

«Եւ եղեւ երեկոյ եւ եղեւ վաղորդեան. ար հինգերորդ: Եւ արար Աստուած զգազանս երկրի ըստ ազգի եւ զանասունս ըստ ազգի»³⁵.

Արդ, ո՞ր եւն այնոքիկ, որ ասեն թէ յինչ պէտք եղեն գազանք, զի են բազումք ի գազանաց եւ ի սողնոց, գոր առեալ բժշկեաց, կազմեն յառողջութիւն մարմնոց մերոց: Նաեւ փայտք բազումք են անպտուղք, այլ ի պէտս մերում բնակութեան բուսան, որով տունս եւ յարկս շինեսցեն եւ ի մարդկան պէտս գերեզմանաց:

«Եւ սասց Աստուած. Արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում եւ ըստ նմանութեան, եւ իշխեսցէ նա ձկանց ծովու»³⁶.

Եւ երաշալի բանք են, գոր յառաջագոյն սասցի. թէ՛ «Եղիցի լոյս» եւ «եղիցին ի հաստատութիւն», եւ «ժողովեսցեն ջուրք», եւ «եզիցին լուսաւորք»: Իսկ այսաւր ասէ. «Արասցուք մարդ»: Յայտ է, թէ ընդ Որդւոյ եւ ընդ Հոգւոյ խաւսէր: Եւ ոչ սասց արարիցես կամ՝ արասցես դու կամ՝ արասցէ նա, զի մի՛ ցուցանիցեն զումն խոնարեագոյն յերրորդութենէն: Եւ ոչ սասց, թէ՛ ըստ պատկերաց մերոց, զի մի՛ այլ եւ այլ պատկերք կարծիցեն: Արասցուք ազնական: Իսկ ըստ պատկերին էական, զի թէպէտ եւ երեւ անձինք են կատարեալ, այլ միապատկերք են, ըստ իշխանութեանն, ըստ բնութեան: Եւ ընդէ՞ր նախ զարարածս եւ ապա զմարդն հստեղծ Աստուած. զի իբրեւ թագաւորի նախ յաւրինեաց զպատրաստութիւն եւ ապա ի ներքս գալ թագաւորին: Եթէ՛ «իշխեսցէ նա ձկանց ծովու»: Ընդ չեղելոցն իբրեւ ընդ եղելոց խաւսի, զի խորհիլն միայն Աստուծոյ գործ է կատարեալ:

31 ԾՅՅդ. Ա 16:

32 ԾՅՅդ. Ա 17:

33 ԾՅՅդ. Ա 17:

34 ԾՅՅդ. Ա 19-22:

35 ԾՅՅդ. Ա 23-24:

36 ԾՅՅդ. Ա 28:

«Եւ արար Աստուած զմարդն ի պատկեր Իւր. արու եւ էգ արար զնոսա: Եւ ասէ. Անեցե՛ք եւ բազմացարու՛ք, եւ լցե՛ք գերկիր»³⁷.

Որպէս ընդ չեղելոցն ասէր իշխեսցցեն, նոյպէս արու եւ էգ արար զնոսա Աստուած եւ ասէ. Ձեւ ածեալ զկին ի մէջ հաւասար առն արինուութեան զնա կացոյց ասելով. «Անեցե՛ք եւ բազմացարու՛ք եւ լցե՛ք գերկիր եւ իշխեսցե՛ք ձկանց ծովու»: «Անեցե՛ք»-ն եւ «բազմացարու՛ք»-ն ի վերայ ամենայն կենդանեաց ասացաւ. իսկ «տիրելի»-ն եւ «իշխելի»-ն ի վերայ առն եւ կնոջ յատուկ:

«Եւ ասաց Աստուած. Ահաւադիկ ստու ձեզ զամենայն բանջար խոտոյ ձեզ լիցի ի կերակուր եւ ամենայն գազանացդ»³⁸.

Ոչ վայրապար ինչ յիշեաց զգազանս, զի իբրեւ տեսանիցէ մարդն զգազանս եւ ծանիցէ զիցին բազաւոր յամենայնի, հոգս լիցի նմա. թէ որպէս կերակրիցէ զգազանսն:

«Եւ հոնս Աստուած զամենայն, զոր արար, եւ ահա բարի էին յոյժ»³⁹.

Ոչ միայն «բարի» ասաց, այլ թէ՛ «յոյժ» բարի:

«Եւ եղև երեկոյ եւ եղև վաղորդեան. ար վեցերորդ: Եւ կատարեաց Աստուած զգործս իւր, եւ հանգեաւ յաւուրն եւթներորդի յամենայն գործոց Իւրոց: Եւ արինեաց Աստուած արն եւթներորդ»⁴⁰.

Զի՞նչ իցէ «հանգելն» Աստուծոյ. յառնելոյ զարարածս դադարեաց, այլ ոչ եթէ մարդկաւրեն ինչ հանգեաւ: Զի՞նչ է, զի մարգարեն ասէ, թէ՛ «Հանգեաւ Աստուած յաւուրն եւթներորդի»⁴¹, եւ Աւետարանն ասէ, թէ՛ «Հայր իմ մինչեւ ցայժմ գործէ, եւ ես գործեմ»⁴² յառնելոյ զարարածս: Եւ յոչնչէ ի գոյս ածելով հանգեաւ: Իսկ նախախնամութեամբ կա եւ ունի մինչեւ ցայժմ զարարածս հաստատուն եւ մի ըստ միօջէ կառուարէ արինաւոր կարգաւ: Եւ եթէ ոչ այսպէս՝ զի՞արդ կային արարածս:

«Այս է գիր արարածոց երկնից եւ երկրի»⁴³ եւ որ ի կարգին է, զի չեւ եր տեղացեալ Տեառն Աստուծոյ ի վերայ երկրի, յայտ առնէ զբանս, թէ յոչնչէ ի գոյ եկն ամենայն երամանուն Աստուծոյ: Այլ ոչ որպէս հերձուածողքն ասեն, թէ նիրք եղև պատճառ: Զի մինչեւ ծագեաց արեւ եւ մինչեւ տեղեալ անձրևս եւ եղև բանջարի խոտոց, եւ ամենայն բոյսք ծառոց եւ մարդ չէր որ գործէր գերկիր, այլ՝ հրամանն Աստուծոյ:

«Եւ ստեղծ Տէր Աստուած զմարդն յերկրէ»⁴⁴.

Ոմանք կարծէին որպէս մարդկապէս ձեռաւ ստեղծեալ զմարդն, այլ ոչ եթէ Աստուած մարմին ունի կամ ձեռս կամ աւդապաւ կերպարանս կամ երկայնութիւն կամ կարճութիւն կամ ռոն կամ այլ ինչ մարդկաւրէն կամ խաւսեցի բերանով կամ

37 ԾՅՈՂ. Ա 27:

38 ԾՅՈՂ. Ա 29:

39 ԾՅՈՂ. Ա 31:

40 ԾՅՈՂ. Բ 2:

41 ԱՅՈՂ:

42 ԹՈՎԻ. Ե 17:

43 ԾՅՈՂ. Բ 4:

44 ԾՅՈՂ. Բ 7:

բնեցեացի ի մտաց ուրուօք, եւ բովանդակեցցի: Կարի ամբարտաւանութիւն է եւ հայեցողութիւն ասել զԱստուծոյ բնութեանցն յայսպիսի իրս: Այլ յորժամ լսիցես, թէ ստեղծ Աստուած կամ արար ի նմա աստուածավայելչութիւնաբար, թէ գաւրութիւն հանապազ որպէս ԻճԳճ գիտէ աստուածապէս ածէ յոչէից ի գիտութիւն:

«Եւ փչեաց յերեսս նորա շունչ կենդանի»⁴⁵.

Եւ յողագս փչմանն իմաց, թէ որպէս մարմինն յոչնչէ արար, նոյնպէս եւ գոգիս մեր արար, եւ կազմեաց զնա բանաւոր, որ եւ միացոյց ընդ մարմնոյն, որ ի հողոյ: Ընդէ՞ր ոգին պատուական է ինչ, նախ զմարմինն ստեղծ գիտօրն եւ զկարաւուն եւ ապա՝ զեղբի՞ն՝ զմեծն, որ քարծեալ կրէ զմարմին: Զի որպէս արարածք առ ի պէտս մարմնոյ յառաջ եղեն, նոյնպէս եւ մարմին առ ի պէտս ոգւոյն յառաջ ստեղծաւ: Քան զպատուականագոյն ընդէ՞ր ոչ ի պատուական նիւթոյ արար զմարդն, այլ՝ ի հողոյ. զի պատկերաւ պատուեաց զմարդն: Եւ զնիւթ մարմնոցն ի հողոյ ստեղծ, զի եթէ հոգիովն հպարտացի՝ հողովն շիջանեցի:

Ընդ երկրորդեաց Մովսէս զլինելութիւն մարդոյն, յառաջագոյն զլինելի ասաց եւ գտիրելն ամենայնի, իսկ այժմ զնիւթն ի հողոյ յայտնեաց:

«Եւ տնկեաց Աստուած զդրախտն յեղեմ ընդ արեւելս»⁴⁶.

Աստուածավայելչութիւն, որ ի նմա գտնկելն, այսինքն է՝ հրամայեաց բուսանել ծառոց, որ յերկրի: Ոչ վայրապար ինչ յիշեաց զանուն տեղոյն՝ «ընդ արեւելս», զի յանդիմանեցէ զեհրձուածողսն, որք իմանալի ասեց զդրախտն եւ ոչ՝ յերկրի. զի թէ այնչափ մարդկաւրէն ասաց Մովսէս եւ նոքա մոլորին՝ զի՞նչ առնէին, թէ աստուածավայելչաբար էր ասացեալ: Եւ եղ անդ զմարդն, զոր ստեղծ. ոչ էառ եւ եղ, այլ հրամայեաց լինել ի դրախտին: Տե՛ս զպատիւն մարդոյն, զի արտաքոյ դրախտին ստեղծ եւ ի դրախտն եմոյծ:

«Եւ բուսոյց եւս Տէր Աստուած յերկրէ զամենայն ծառ գեղեցիկ տեսանելոյ եւ քաղցր ի կերակուր»⁴⁷.

Իրրիւ ած զնա ի դրախտն, ապա եւ այլ պատուիրանս տալ նմա առաջի նորա հրամայեաց լինել ծառոցն, որ էին զուարթք եւ գեղեցիկք քան զառաջին:

«Եւ ծառն կենաց ի մէջ դրախտին, եւ զծառն գիտութեան՝ գիտել զբարին եւ զչարն»⁴⁸.

Մտաւ հրաման դէր, թէ Արարիչ կա իւր եւ արարածոցն:

«Եւ գետ ելանէր յեղեմա, ոռոգանէր զդրախտն»⁴⁹.

Յայտնապէս ցուցանէ, թէ գետք էին եւ ծառք եւ ջուրք էին նշմարիտ եւ զոյաւոր եւ ոչ, որպէս մոլորեալք կարծեն, իմանալի ասելովն, թէ չէր դրախտն նշմարիտ:

«Եւ առ Տէր Աստուած զմարդն, զոր ստեղծ եւ եղ զնա ի դրախտին փափկութեան»⁵⁰.

45 ՄՅՈՂ. Բ 7:

46 ՄՅՈՂ. Բ 8:

47 ՄՅՈՂ. Բ 9:

48 ՄՅՈՂ. Բ 9:

49 ՄՅՈՂ. Բ 10:

50 ՄՅՈՂ. Բ 15:

Յաւելու «զփափկութեանն», զի ցուցցէ զառաւել զհանգիստն գործել զնա եւ պահել: Եւ եղ ի սիրտ նորա զեռօս պահպանութեանն դրախտին իրբու զրոտանս ինչ առանց վշտի եւ աշխատութեան: Զի զամենայն չարութիւնն դատարկութիւնն ուսուցանէ՝ հրամայէ պահել զպատուիրանսն եւ հնազանդել Արարչին, որ զայնչափ բարութիւնս նմա շնորհեաց:

«Եւ պատուիրեաց Տէր Աստուծ Ադամա եւ ասէ. Յամենայն ծառոց, որ են ի դրախտիդ ուտելով կերիցես, բայց ի պտղոյ ծառոյն, որ ի մէջ դրախտին է. մի՛ ուտիցէ՛ք»⁵¹.

Ոչ եթէ կարգեաց կամ հրամանաց, այլ թէ պատուիրեաց որպէս սիրելոյ: Տես՝ որպէս մեծարանս արար մարդոյն, զի իբրբու սեղան ամենայլի զդրախտն պարգեւեաց նմա, բայց ի պտղոյ ծառոյն: Որպէս տէր ոք, որ գծառա իւր մեծ պատուով պատուեացէ եւ զամենայն բարութիւն տան իւրոյ տացէ ի ձեռս նորա, բայց միայն զըմպելոյն իւրոյ պատուիրեացէ չգողանալ, զի այլ իւր երեւեսցի պատիւ տէրութեան իւրոյ: Նոյնպէս եւ Աստուած դնէ զպատուիրանն, զի այնու առաւել ի պատիւ հանիցէ զնա:

«Եւ ասաց Աստուած. Ոչ է բարի՞ մարդոյդ միայն լինել, արասցուք դմա աւգնական»⁵².

Ըստ դմա, զի այլ արարածք ոչ էին նման մարդոյն:

«Եւ արար Աստուած զամենայն զազանս վայրի եւ ած զնոսա առ Ադամ՝ տեսանել՝ զինչ կոչեացէ զանուանս նոցա»⁵³.

Տես՝ զառաւել պատիւ մարդոյն, զի գործակից ինքեան արար զնա Աստուած եւ զիւր արարեալսն առաջի նորա ածէր, զի զանուանսն դնիցէ, զի իշխեսցի նման Աստուծոյ ի վերա նոցա:

«Եւ կոչեաց Ադամ անուանս ամենայն անասնոց եւ զազանաց եւ սողնոց եւ թռչնոց»⁵⁴.

Արդ, մի՛ ոք յանդգնեսցի ասել, թէ ոչ զիտէր մարդն յառաջ քան զնաշակելն ի պտղոյն զբարի կամ զչար՝ զիա՞րդ իմացաւ զբարս անասնոց, եւ ոչ հանդարտացն զազանս կոչեաց եւ անհանդարտիցն՝ անասունս. ըստ իւրաքանչիւր բարուցն եղ զանասունսն, զի մարգարեական շնորհս առնէր ի ձեռն փչմանն Աստուծոյ, որով քննող զեղեալն յիւրմէ գիտաց:

«Եւ ետրկ Տէր Աստուած թմբրութիւն ի վերա Ադամա եւ ննջեաց, եւ առ մի ի կողից նորա եւ շինեաց զնա կին»⁵⁵.

Եւ ոչ ասաց, եթէ ստեղծ, այլ՝ «շինեաց», զի ստեղծանելն ի հողոյ է: Մի ի կողէ ետն եւ շինեաց ի նմանութիւն կնոջ բնութիւն: Եւ վասն հոգւոյն ոչ ասէ որպէս Ադամայն, թէ փչեաց կենդանական մարմնոյն եւ հոգի կենդանական կատարելութեամբ էր գործիւ ի բնութեանն ոգւոյն:

51 ԾՅՈՒ. Բ 16:

52 ԾՅՈՒ. Բ 18:

53 ԾՅՈՒ. Բ 19:

54 ԾՅՈՒ. Բ 20:

55 ԾՅՈՒ. Բ 21:

«Եւ զնա առ Ադամ: Եւ ասէ Ադամ. Այս ոսկր ի յոսկերաց իմոց եւ մարմին ի մարմնոյ իմոյ»⁵⁶.

«Այս» այժմ եղիւ ասէ, զի կին յառնէ եւ ի կողէ հաստատեցաւ: Այսուհետեւ ոչ այսպէս. երկոցունց յառնէ եւ ի կնոջէ ծնանիլ:

«Վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր եւ զմայր իւր, եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ, եւ եղիցին երկո՛քին ի մարմին մի»⁵⁷.

Ուստի գիտես զու այր, եթէ հայր եւ մայր եւ կին եւ որդիք լինելոց եմ, զի չես տեղեակ ամուսնութեան, զի ամուսնութիւն յետ պատուիրանազանցութեան եմուտ յայնմ վայր: Իրրեւ զհրեշտակս շրջէին ի մէջ դրախտին, ոչ ցանկութեանց աշխարհիս եւ ոչ այլ ումեք ծառանքին:

«Եւ էին երկո՛քեան մերկանդամ՝ Ադամ եւ կին իւր եւ ոչ ամաչէին»⁵⁸.

Ձի ի վերուստ լուսովն զարդարեալ էին, եւ աներեւոյթ էին մարմինք նոցա:

«Եւ աւճն էր իմաստնագոյն քան զամենայն զազանս, որ ի վերս երկրի արար Աստուած»⁵⁹.

Չար նախանձու լցեալ թշնամին հնարէր ընկենուլ զմարդն ի լուսեղէն զգեստիցն ու յաստուածային փառացն, որ վասն իւր հպարտութեանն յերկնից յերկիր կործանեցաւ: Գտեալ իմաստնագոյն զաւճն քան զամենայն զազանս եւ զանասունս՝ զործակից ինքեան արար զնա ի տկարագոյն կողմն մատչէր առ կին: Ումանք ասեմ, եթէ խաւսեցաւ աւճն եւ ումանք, թէ՛ ոչ: Իսկ ես այսպէս ասեմ, թէ խրատն եւ միտն եւ ճարտարախաւսութիւն սատանայի էր եւ բերանն՝ աւճին, զի անմարմին մարմնաւորովն խաւսէր: Բայց լինէր ներելովն Աստուծոյ եւ ոչ կամուքն:

«Եւ ասէ աւճն ցկիւնն, թէ վասնզի ասաց Աստուած յամենայն ծառոցդ ուտիցէք»⁶⁰

Տե՛ս զչար մեքենաւորութիւն չարին. զոր Աստուած չէր ասացեալ, զայն Աստուծոյ բանիւ ասէր. զի խաւսեցի կիւնն ընդ նմա: Եւ եմ միտն այս, զի շրջիք ի մէջ դրախտիդ, կարող էք աստուածանալ, բայց Աստուած ոչ կամի զձեզ հաւասար ինքեան լինել: Աստուծոյ երախտիսն աներախտիս վարկանէր եւ զինքն րարիտորն նոցա ցուցանէր: Արդ, ցանկացեալ աստուածանալոյ նայեցաւ ի ծառն կիւնն «Եւ ետես, զի բարի էր ծառն ի կերակուր եւ եանոյ աչաց եայիւոյ եւ գեղեցիկ տեսանելուոյ»⁶¹: Միթէ՞ յառաջ գոյն ոչ տեսանէր զծառն, այո, տեսանէր, բայց յառաջ քան զխորեւորդ չարին ոչ էր նմա գեղեցիկ տեսանելու ծառն, զի պատուական էր նմա Աստուծոյ պատուիրանն քան զամենայն գեղեցկութիւնս: Իսկ յորժամ զցանկութիւն չարին ի սիրտն եւ ի միտն իւր տնկեաց, ապա գեղեցիկ նմա երեւեցաւ ծառն:

56 ԾՅՅՂ. Բ 23:

57 ԾՅՅՂ. Բ 24:

58 ԾՅՅՂ. Բ 25:

59 ԾՅՅՂ. Գ 1:

60 ԾՅՅՂ. Գ 1:

61 ԾՅՅՂ. Գ 8:

«Եւ ետո ի պողոյ նորա, եկեր եւ ետ առն իւրում ընդ իւր: Եւ կերան եւ բացան աչք երկոցունց»⁶².

Մի՞թէ այնչափ զաւյուրօրէն ունէր պտուղն, զի երաց զաչս նոցա, ոչ վասն մարմնոյ աչացն ասէ, այլ՝ վասն մտաւոր զգայութեանց, զի յորժամ անցին զպատուիրանան, կերան ի ծառոյն եւ մերկացան զփառսն, զոր զգեցեալ էին, ապա տեսին զինքնանս մերկ, ամաւթալիցս: Բացան մասց աչքն, եւ տերուապատ լինէին: Ջոր արիւնակ պատուհասեալ երբեմն Հագար ի Սառայէ, եւ առ զմանուկն յաղագս վատագի ծարամանն ի փախչելն, տարաւ ընկեց առ ծառովն, եւ ապա երաց, ասէ, Տէր զաչս նորա, եւ ետես զչուրն, զի յառաջն ոչ էին ի բաց աչքն⁶³։ Զլա՞րդ գնայր, յայտ է, թէ յաղագս մտաւոր զգայութեանցն ասէր:

Ընդէ՞ր ծառ գիտութեան քարոյն եւ չարի կոչի, ոմանք ասեն, թէ զգիտութիւն նա շնորհեաց նոցա, որ չէ իմանալի այս: Ոչ թէ զգիտութիւն նա շնորհեաց նոցա, այլ նովա եղիւ պատուիրանագանցութիւն եւ յայնմ ետես՝ մեղացն գիտութիւն, եւ ամաւթն, եւ մերկութիւն: Ջոր արիւնակ եայրապետն Աբրահամ պանդխտացաւ յերկիրն Քանանու, փորեաց ջրհոր, եւ ի բազում եակառակութիւնէ բնակչացն, որ եղիւ, անուանեցին Ջրհոր երդման, զի ի ձեռն նորա եղիւ երդումն: Դարձեալ ցիսահակ եւ եղիւ թշնամութիւն, եւ անուանեցին թշնամանաց ջրհոր: Դարձեալ այլ ոմն փորձեաց եւ ոչ ինչ ո՞ք ասաց: Եւ անուանեցին գնա Ընդարձակութեան վայրս պատահեալ, երբեմն Բանակի Աստուծոյ անուանեցին գնա: Բանս այսպիսի արիւնակաւ: Եւ ծառն ոչ եթէ գիտութիւն էր մարդոյն, այլ զի ի ձեռն նորա պատահեաց գիտութիւն, եւ կոչեցաւ Մառ գիտութեան:

«Եւ յուան զժայն գնայր Տեառն Աստուծոյ ի մէջ դրախտին»⁶⁴.

Զի՞նչ խաւսիս, ո՞վ մարգարէ, Աստուած գնա՞ կամ շարժի՞ մարդկաւրէն, ոչ գնա եւ ոչ շարժի. Քաւ լիցի: Այլ զգայութիւն իմն ետ այսպէս նոցա՝ իմանալ գոտնածայնն, զի յանդիմանեացէ զսխալման նոցա մանաւանդ, զի յապաշխարութիւն ածիցէ գնոսա: Եւ նոցա զգացեալ՝՝ զմերձ գոյն⁶⁵՝ Աստուծոյ, ի փախուստ դառնային ընդ երեկսն: Վասն այսորիկ ասէ «ընդ երեկս», զի ոչ յապաղեաց Տէր զխնամակալութիւնն Իւր, այլ փութացաւ վաղվաղակի բժշկել զվերս թշնամուոյն, զի այնպէս յանդգնեցաւ թշնամին ի միջնորդաւ ճարտարախաւսութեամբ արձին, զի եւ մի ար ոչ ետ վայելեալ ի փափկութեան դրախտին: Վասն այնորիկ գրեալ է զժամս արուրն, թէ՛ «ընդ երեկս», զի եւ ագանել անգամ ոչ ետ մարդոյն յայնմ զեղեցիկ արեւանին:

Եւ կոչեաց Աստուած զԱդամ եւ անուանեաց անուն նորա, զի տա եամարձակութիւն բանալ զբերան իւր եւ շարժել զլեզուն ի խոստովանութիւն:

«Ու՞ր ես», ասէ: Մեծ փառաւ գարդարեցի զքեզ եւ ի վերա ամենայնի տէր եւ իշխան կացուցի զքեզ: Արդ, «ու՞ր ես», ուստի՞ պատահեաց քեզ մերկանալ ի փառացն եւ ուստի՞ եղիւ քեզ զգայութիւն մերկութեանդ:

62 ՄՅԵդ. Գ 6-7:

63 Տե՛ս ՄՅԵդ. ԻԼ 19:

64 ՄՅԵդ. Գ 8:

1* սգացեալ:

2* գոյն:

«*Եւ ասէ. զՁայն Քո լուս եւ երկեա, քանզի մերկ էի եւ թագեա: Եւ ասէ Աստուած. Ո՞վ պատմեաց քեզ, թէ մերկ ես, բայց եթէ ի ծառոյն, յորմէ պատուիրեցի քեզ*»⁶⁵.

Դուռն երաց նորա խոստովանութեան: Իսկ նա ասէ. «Կինս, գոր ետուր ցիս, սա ետ ինձ ծառոյ անդի եւ կերա: Եւ ասէ Աստուած ցկինն. Զի՞նչ գործեցեր զայդ»⁶⁶. Լուար՝ զինչ ասէ այրն *քո. ի քեզ ընկեց զպատմառս վնասուդ:*

«*Եւ ասէ կինն. Աւճն խարեաց զիս եւ կերա*»⁶⁷.

Որպէս այրն զկինն արար պատճառս, նոյնպէս եւ կինն՝ զաւճն: Եւ ոչ ասաց, եթէ աւճն ետ, այլ եթէ՝ «խարեաց». յայտ առնէ, եթէ սատանա երապուրանացն միայն եղիւ պատճառ: Եւ ոչ կարցանէր Աստուած աւճին, որպէս ընդ Ադամա եւ ընդ կնոջն, այլ ասէ.

«*Փոխանակ, զի արարեր դու զայդ, անիծեալ լիջիր դու յամենայն անասնոց*»⁶⁸.

Թուի ինձ մարդասիրելն Աստուծոյ առ մարդն, զի եարցուածից յառեէն սկսաւ եւ ի կնոջն եւ զպատուհասն ի յաւճէն: Ընդէ՞ր. զի գործն սատանայի էր գործելով աւճին: Ընդէ՞ր զաւճն անէծ. գոր արիւնակ հայր ո՞ք գթած տեսեալ սպանեալ գորդին իւր, առեալ զսուրն, որով սպանումն եղիւ, եւ քազում մասունս կոտորէ, սոյնպէս եւ Աստուած արար:

Զի «*ի վերա լանջաց եւ յորովայնի քո գնացես*»⁶⁹.

Զի անէծքն ոչ երեւէին մարդկային աչացն, վասն այնորիկ զմարմինն պատճեց եւ ընկեց յտիցն եւ արար սողուն, զի ամենեքեան տեսցեն զպատիժն պատուհասին: «*Ի վերա լանջացն*» ասէ, զի ի խաւսքն յանդգնեցաւ ընդ իշխանին արարածոց: Ընդէ՞ր գորովայն անէծ. քանզի ի նմա կայր սիրտն, որով իմացաւ զչարն:

«*Եւ հող կերթցես, ասէ. զամենայն աւուրս կենաց քոց*»⁷⁰.

Վասնզի կերակրով խարեաց՝ որպէս սատանա հպարտացաւ եւ ցանկացաւ աստուածանալ, եւ անկաւ յերկնից եւ ի պատուոյ փառացն զրկեցաւ: Նոյնպէս եւ աւճն անկաւ յտիցն եւ ի կերակրոցն, եւ եղիւ սողուն եւ հողակեր:

«*Եւ եղից թշնամութիւն ի մէջ քո եւ ի մէջ ձերում եւ ի կնոջ քո եւ ի մէջ զաւակի քո եւ ի մէջ զաւակի դորա*»⁷¹.

Փոխանակ, զի խորհրդակից եղեր աւճին, յայսմ հետե թշնամութիւն եղիւ եւ եղիցի ի մէջ ձերում մինչեւ ցյաւիտեանս:

«*Եւ ցկինն ասէ. Բազմացուցանելով քազմացուցից զտրտութիւն քո եւ զհեծութիւն քո, տրտութեամբ ծնցիս որդիս*»⁷²

65 ՄՃՈՂ. Գ 10-11:

66 ՄՃՈՂ. Գ 12-13:

67 ՄՃՈՂ. Գ 13:

68 ՄՃՈՂ. Գ 14:

69 ԱՃՈ:

70 ԱՃՈ:

71 ՄՃՈՂ. Գ 15:

72 ՄՃՈՂ. Գ 16:

Ջի յառաջագոյն կինն խաբեցաւ, վասն այնորիկ յառաջագոյն պատուհանացաւ: Եւ ասէ. Կամէի զքեզ առանց ցաւոցն եւ աշխատութեանց լինել՝ դու լուար աւժին եւ արեամարեցեցիր զպատուիրանն իմ: Արդ, բազմասցի եեծութիւն քո, եւ տրտմութիւն քո, եւ ծնցես որդիս, եւ առ այր քո դարձ քո, եւ նա տիրիցէ քեզ: Ես, ասէ, զուգապատիւ առնդ ստեղծի քեզ՝ դու կամեցար գերագոյն լինել քոն զայրդ, յառաջագոյն ուտելովն, եւ առ այր քո դարձ քո, եւ նա տիրիցէ քեզ:

«Եւ ցԱդամ ասէ. Փոխանակ, զի լուար ծայնի կնոջդ եւ կերար ի ծառոյն, յորմէ պատուիրեցի քեզ անտի միայն չուտել, անհիծեալ լիցի երկիր ի գործս քո»⁷³.

Տեսանես զվարդասիրութիւնն Աստուծոյ, որ ցաւձն ասէր. «Անհիծեալ լիջիր», եւ ցԱդամ ասէ. «Անհիծեալ լիցի երկիր ի գործս քո, փուշ եւ տատակս»⁷⁴ բուսցի քեզ»: Ես կամէի զքեզ առանց հոգւոց եւ ցնորից եւ աշխատութեան լինել, իսկ դու թողեր զամենայն ծառս, զոր հտու քեզ եւ յորմէ պատուիրեցի քեզ չուտել, կերար: Արդ, զամենայն ծառոցդ արտաքս ելցես եւ երկիր անհիծեալ լիցի ի գործս քո:

«Հող էիր եւ ի հող իջցիս»⁷⁴.

Հաւասար երեշտակաց էիր եւ աստուածանալ խորեցար: Արդ, ծանիր զբնութիւն քո, թէ ի եողոյ էիր եւ ի հող դարձցիս:

«Յորում աւուր ուտիցէք, ասէ, մահու մեռանիցիք»⁷⁵.

Ընդէ՞ր ոչ մեռան, յորժամ կերան: Թէպէտ եւ մարմնով ոչ մեռան, սակայն հոգւով վախճանեալ էին: Մտեապարտի, յորժամ մահու հրաման ելանէ, եւ յետ այնորիկ ի բանտ արկանիցէն, ընդ մեռեալսն համարեալ իցէ:

«Եւ կոչեաց Ադամ զանուն կնոջ իւրոյ Կեանք, զի նա է մայր ամենայն կենդանեաց»⁷⁶.

Դու ես, ասէ, սկիզբն եւ արմատ կենդանութեան աշխարհի:

«Եւ արար Աստուած Ադամա եւ կնոջ նորա հանդերձս մաշկեղէնս եւ զգեցոյց նոցա»⁷⁷.

Ջի յիշեսցեն հանապազ զանկանելն իւրեանց, որով ի լուսեղէն փառացն մերկացան: Հերձուածողքն ասեն, մաշկ զմարմինն ասաց, թէ յառաջ ոչ էին մարմինք՝ զիա՞րդ կերան ի ծառոյն կամ զի՞նչ նիւթ ի հողոյ ստեղծմանն:

«Եւ ասաց Աստուած. Ահա Ադամ եղիւ իրբեւ զմի ի մէնջ գիտել զբարի եւ զչար. գուցէ ձգիցէ զձեռն եւ առնուցու ի ծառոյն կենաց կերիցէ եւ կեցցէ յաւիտեան»⁷⁸.

Ջայս հեզնելով⁴ ասէ, թէ Ադամ, կամեցա՞ր աստուածանալ, անաւաղիկ աստուածացար: Եւ զինչ կամիս կարող ես առնել, գուցէ եւ անմահացիս: «Իրբեւ

73 ԾՅԵդ. Գ 17:

3* տատակս:

74 ԾՅԵդ. Գ 19:

75 ԾՅԵդ. Գ 17:

76 ԾՅԵդ. Գ 20:

77 ԾՅԵդ. Գ 21:

78 ԾՅԵդ. Գ 22:

4* հեզնելով:

զմի ի Մէնջ»։ գայս ասելով գերիս անձինս կատարեալս Առար Երրորդութեանն յայտ արար։

«*Եւ եհան զԱդամ եւ բնակեցոյց յանդիման դրախտին փափկութեան»⁷⁹։*

Յանդիման դրախտին բնակեցոյց թերեւս զղջասցին եւ ապաշխարեսցեն եւ խնդրեսցեն զհանգիստն, յորմէ արտաքս անկան։ Նոյնպէս եւ այժմ զգարձեալսն ի մեղաց արտաքս յեկեղեցւոյն կացուցանեմք մինչեւ ծանիցեն զգրկումն ի բանսարկուէն, եւ ի ձեռն ապաշխարութեան արժանասցին ի միւս անգամ յեկեղեցին մտանել եւ փրկական խորհրդոյն հաղորդ գտանել։

«*Եւ հրամանաց քրովբէիցն բոցեղէն սրովն շրջանակի պահել զճանապարհս ծառոյն կենաց»⁸⁰։*

Հրամանս ետ պահպանութեամբ պահել, զի թէպէտ եւ կամիցին յանդգնել, եւ՝ մեղանչել կարասցեն, որպէս զառաջինն, որ գայս աւանչելիս արար առ նոսա։

Նմա փա՛ռք եւ պատի՛ւ այժմ եւ հանապազ եւ յախտեանս. ամէն։

Գ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ ԱՍԱՑԵԱԼ Ի ՎԵՏԱԻՐԵԱ ԳՐՈՑ ՄԵԿՆՈՒԹԵՆԷ

«*Եւ էին երկոքեան մերկ եւ ոչ ամաչէին»⁸¹։*

Եկայք, ո՛վ սիրելիք եւ տեսէք սստ մեծասմանչ եւ զարմամալի կեանս. որպէս յերկինս ալսպէս յերկրի բնակեալ էին, եւ ի մարմնի զանմարմնոց կեանս կէին։ Ոչ յարկի եւ ոչ ձեղուան պէտք էին, ոչ եանդերձի եւ ոչ այլ ինչ հոգոց, զի ոչ ընդ վայր եւ անպակաս։ Եւ զհրեշտակական մեզ Գիիք պատմեն, այլ զի զհետ ելանելոյն ի փառացն զիտասցուք, թէ որչափ քարութիւնս կորուսաք, զոր Աստուած մեզ ձրի շնորհեաց եւ պարգեւեաց եւ զգեցոյց փառաւ։

«*Եւ աւճն էր իմաստնագոյն իման զամենայն»⁸²։*

Տեսանէք զդիւին զէն նախանձուն եւ զբազմահմար մեքեմայսն, քանզի ետես զմեծ պատիւ մարդոյն յԱրարչէն իւրմէ։ Եւ ոչ ինչ ընդհատ լեալ էր ի հրեշտակային կենացն։ Որպէս Դաւիթ ասէ. «Սակաւ ինչ խոնարհ արարեր զնա իմ զհրեշտակս Գռ»⁸³։ Եւ այս սակաւ լեալ յետ անցման մեղանացն եղիւ, քանզի զհետ ստունգանութեան բարրառեցար գայս երանելիմ Դաւիթ, իսկ յառաջ իման զայն իրրեւ զհրեշտակ յերկրի շրջէր։ Եւ չար նախանձու լցեալ թշնամիք կենաց մեքոց, որ վասն չար հպարտութեան եւ ձախողակի մտացն ի յերկնից բարձրութենէ ի վայր անկանէր, բազում մեքեմայիւք ջանայր յԱստուծոյ յաւգնականութենէն զմարդն ի բաց դարձուցէ։

79 ԾՅՈՂ. Գ 24:

80 ԱՆՂ:

81 ԾՅՈՂ. Բ 25:

82 ԾՅՈՂ. Գ 1:

83 ԱՊՂ. Ը 6:

«Եւ ասցէ աւժին ցկինն. Ջի՞ է, զի ասաց Աստուած, թէ յամենայն ծառոց, որք իցեն ի ներքո դրախտի, այդ մի՛ ուտիցէք»⁸⁴.

Տեսանե՞ս զհեմգութիւն չար դիւիւն. ասաց կնոջն, զոր ոչ էր ասացեալ Աստուծոյ, եւ նորա ասացեալ նախ, զոր լուեալն էր: Ջի՞նչ գործեցեր, ո՛վ կին դու լուեալ յաւժէն, զոր ոչ լուար յԱստուծոյ, զի՞արդ ոչ իմացար վաղվաղակի, եթէ ոչ է միաբան Աստուծոյ բանիցն բանք աւժին, եւ սաստեալ ի վերա նորա, եթէ՛ Ի բաց կաց յիճէն խաբիչ եւ չար դիւ⁸⁵, զի Տէրն մեր եւ Արարիչն զամենայն իշխանութիւն ետ մեզ, եւ ոչ արգել զմեզ ի ծառոց դրախտիս, բայց միայն ի միոյն: Եւ այն մեզ յաւգուտ, զի նորա իշխանութիւն եւ հրաման առ մեզ կատարեցի եւ մեր իշխանութիւն եւ հրամանն՝ ի վերա ամենայն արարածոցս:

«Եւ ասէ աւժն, ոչ եթէ մահու մեռանիցիք»⁸⁶.

Այսպէս կազմէ ամենայն թշնամի զմեքենայս եւ կարի մեծամեծս եւ առաւել բարձրութիւնս խոստանա, եւ յայնժամ զարկուցեալ, քարաւէժ առնէ եւ ի դժոխս խորխորատից ընկնու զլսողսն:

«Եւ ետես կինն, եթէ քողոր է պտուղ ծառոյն»⁸⁷.

Ջի՞նչ արարեր, ո՛վ կին դու, ոչ միայն քեզ սատակման պատճառ եղեր, այլ՝ ամենայն բնութեան ազգիս, քանզի զԱստուծոյ պատուիրեալս անցեալ կոխեցեր եւ թշնամանեցեր զեղեալ հրաման նորա: Եւ այնչափ յանդգնեցար, եւ ոչ բաւական համարեցար քեզ զամենայն կերակուր, այլ զոր Տէրն քո ոչ հրամայեաց քեզ ուտել, անտի իշխեցեր ուտել, եւ հաւատարմագոյն համարեցեր զբանս աւժին քան զբանս Արարչին քո: Տեսանե՞ս կերակուր, որ զմահ միջնորդեաց: Տեսանե՞ս ճաշակ, որ ի դրախտէդ արտաբնեցոյց զճաշակողսն: Եւ արդ, մի՛ ոք, որ մի անգամ միտ ունիցի զիմաստս փայտին, մեղադրութիւն ասել ճաշակողին: Որպէս թագաւոր ոք, որ պատուեր տացէ դոճապանին՝ չտալ թոյլ յիշխանացն մտանել ի սենեակ թագաւորին, եթէ ոչ ինքն հրամայիցէ եւ կամ մեծ ինչ խորեւորդ նմա միայնում յայտնեսցէ: Իսկ նա իլեալ հրասարակիցէ զխորեւորդ թագաւորին ում եւ ինքն կամեսցի: Ասա ինձ, ո՞չ կրեսցէ այնպիսին պատիծս պատուեալի դատաստանաց, որ զհրամանս թագաւորին արեամարեհեաց: Այսպիսի իմն եղիւ առ Ադամ, զամենայն տունկսն եւ պտուղսն հոտ նմա ի վալելումն Աստուած, զաղբիւրս եւ զգրախտին, զարեգակն եւ զլուսին եւ զաստեղս, եւ միայն ի միում փայտէ հրամայեաց զգուշանալ՝ առ ի ցուցակ տէրունական երամանին եւ պատուէր հնազանդութեան կալ Արարչին: Իսկ սա եւ ոչ այնչափ պարգեւաւ յազեալ եւ ոչ զիշխանութիւն նոխութեան իւրոյ պատուեալ, այլ անարիւնիւն եւ թշնամոյն արդարութեան լուաւ, եւ մերձեցաւ անհնազանդութիւն: Եւ եղիւ Ադամ անդրէն մակալանցու. իշխան դրախտին մերկ ի ներին ընկութեան: Որ ընդ ճանապարհս արդարութեան զնայր, եղիւ ուրախարար դիւաց: Որ Հօգուովն Սրբով էր լցեալ, այսուն չարաւք լցաւ: Որ անդստին մարգարէութեամբ էր պատուեալ, եւ ոչ զինքն ճանաչէր, թէ որպիսի ոք էր: Իբրիւ վերացաւ յանցեալ յանցաւորութիւն մահաբեր:

84 ԾՈՅՈՒ. Գ 2-3:

85 ՏԵՍ ՄՈՐ. Գ 10:

86 ԾՈՅՈՒ. Գ 5:

87 ԾՈՅՈՒ. Գ 6:

Եւ տեսեալ Ադամա եւ Եւայի. թէ մերկ իցեն, ի ձեռն անհնազանդութեան ծանեան զմերկութիւնս իւրեանց: Յորժամ զատուածայարիցեալ պատմուեան անմահութեան էին զգեցեալ, զմերկութիւն իւրեանց ոչ տեսանէին: Իսկ յորժամ եկն յանցաւորութիւն եւ վերացաւ գործն անհնազանդութեան, յայնժամ տեսին զառականս իւրեանց: Եւ ապա զի՞ցչ.

«*Լուան, ասէ, զձայն գնալոյ Տեառն Աստուծոյ ի դրախտի անդ ընդ երեկոս*»⁸⁸.

Հատաւ համարձակութեան պատմառն յերասաց Ամենակալին: Այսպիսիք են, որ ի մեղս զառածին, զի եթէ որպէս շնայցէ ոք կամ պոռնկեցիք եւ ելանցիք ի դրաց պոռնկոցին, որ զմեղսն գործեաց, եւ տեսանցիք զմարդիկք խաւսեցիցն զխաւսս իւրեանց, եւ նա համարիցի, եթէ յաղագս¹ իւր ինչ խաւսք նոցա կատարեցաւ, խորշի եւ ամաչէ: Այսպիսի իմն եղիւ Ադամա եւ Եւայի: Քանզի բազում անգամ գնալով Աստուծոյ ի դրախտին, եւ ոչ ուրեք խորշեցան կամ ամաչեցին, այլ յորժամ գործ մեղացն կատարեցաւ եւ յանցաւորութիւն, յայնժամ թագչէին յերեսաց Ամենակալին, որ տեսանէ զամենայն, եւ համարեցիցն աւգտել ինչ: Այլ ընդունայն եկաց ի նոցանէ իմաստութիւն այն: Վասն որոյ ոչ ինչ ունէին պատասխանի տալոյ, եւ ոչ համարձակութիւն առ ծածկագէտն: Իսկ Ինքն՝ «Որ քննէ զսիրտս եւ զերկամունս»⁸⁹, ասէ ցԱդամ.

«*Ո՞ւր ես*»⁹⁰.

Պատմառ պատասխանի տալոյ նոցա. «Ո՞ւր ես»:

«*Լուայ զձայն գնալոյ Քոյ ի դրախտին*»⁹¹.

Տեսանե՞ս զմեղացն զամաւթ, տեսանե՞ս զյանցանցն զյառականս, տեսանե՞ս զդատախազն ի ներքուստ լեալ Ադամայ, եւ ամբաստան ունելով զնորա աւետարանալն յԱստուծոյ:

«*Եւ ասաց Աստուած. Ո՞ պատմեաց քեզ, թէ մերկ ես*»⁹².

Ձիս թողեր՝ զԱտեղծիչս քո եւ առ թշնամի՞ն չոգար, թողեր զիս՝ զգոյացուցիչս քո եւ խափեփայի՞ն հնազանդեցար, զիմ պատուիրանն թողեր եւ քանսարկուի՞ն եղեր խորհրդակից:

«*Եւ ասէ Ադամ. Կինս, զոր ետուր ընդ իս, սա ետ ինձ ի ծառոյ անտի եւ կերի*»⁹³.

Ո՛վ պատեառ, որ իրաւունս ոչ ունի, ո՛վ պատասխանի, որ ոչ աւգտեցուցանէ զմեղանշականն, ո՛ր բարբառ դատապարտութեան, որ ոչ փրկէ զդատապարտեալն: Ձկինդ ետուր քեզ աւգնական եւ ոչ՝ հրամանատու, համարեակ եւ ոչ՝ տիկին, համակամ եւ ոչ՝ տիրուհի, լծակից եւ ոչ՝ իշխանուհի, ընդ ձեռամբ եւ ոչ՝ բարձրագոյն, խոնարհել քեզ եւ ոչ՝ իշխել: Ուստի որպէս թշնամուոյն հաւանեցար եւ ստուգեցեր՝ ընկալ այսուհետեւ կատարելապէս զանէծս, զոր ոչ կարասցէ շարժել

88 ԾՆՆՊ. Գ 8:
1* յաղաքս:
89 Աաղմ. է 10:
90 ԾՆՆՊ. Գ 9:
91 ԾՆՆՊ. Գ 10:
92 ԾՆՆՊ. Գ 11:
93 ԾՆՆՊ. Գ 12:

գերկայնութիւն յաւիտեանիս, զոր ոչ ոք կարասցէ անցաճել զստեմանաւ, որ զմարմին զգեցեալ իցէ եւ եկեալ յաշխարհս զկատարածն անցանել ոչ կարեն: Նայեաց Ադամ, քանզի լուար ձայնի կնոջ քո եւ կերար ի ծառոյն, որմէ պատուիրեցի անտի եւեթ չուտել: Ո՛վ անիծիցս այսորիկ, որ երեւելեացս դողումն եարկանէ: Ո՛վ տեղ թարթառոյն, զոր անբաւ յաւիտեանի շարժել ոչ կարացիմ: Ո՛վ բանիցն, յորմէ թագաւորք եւ իշխանք մեծամեծք եւ տնանկէ սարսիմ եւ երկնչիմ:

«Եւ եհան Տէր Աստուած զԱդամ եւ զկին նորա ի դրախտէն»⁹⁴.

Ձի մի՛ ոք ի մարմնագեցեստիցն^{2*} եւ որ թանճութիւն մարմնոյ ունիմ զգեցեալ մտանիցն ընդ դուռնն: Եւ բանն տերունական արդիւն եղիւ յաւիտեանական, եւ վճիռս այս՝ զմտե յաշխարհս: Եւ թագաւորք ի ձայնէս յայսմանէ զարեւորիմ, իշխանք դողան եւ մեծատունք սարսնն եւ ազգատք իրրեւ պարտուցն իմն ակն ունիմ մտնու:

Ձի՞նչ արդեաւ զործեցեր, Ադամ, արտաբոյ դրախտիցն եւ բրելով հանդերձ արտասուաւ զործէր հեծեծանաւ քրտամբք հոսելով, ամենեւին ի տապոյ շերմութեան արեգական տապացեալ եւ գիշերային սառնամանեաւ սառուցեալ, եւ ի լալոյն ոչ դադարէր: Գիտացեալ՝ յարպիսի փափկութեանցն աստարացաւ եւ հառաչէր ի խորոց սրտէ, բանս տրտմականս խուսէր քերան նորա եւ ընդդէմ եղեմայ զաչս ամբարձեալ եւ զզլուխն շարժելով^{3*} յայս կոյս եւ յայն կոյս ասողապէս աշխարէր եւ անմխիթար սգով, ձայնիւ մեծու գոչէր ասելով, Որքան ի քո քարութեանցդ աստարացա, ո՛վ ամենապայծառ դրախտ, որքան ուրախութեամբ զեղոյր եոգի իմ տեսանել զգեղեցկութիւն քո, որքան ցանկութեամբ վայելի ի ներքայ քո նստելով: Ձիա՞րդ ուրախանայի ի բուրմանէ ծաղկանց քոց, զիա՞րդ կայր առաջի իմ անաշխատ սեղանն, զիա՞րդ բոխէր ինձ խառնելիմ միշտ ուրախութիւն: Ձիա՞րդ փայլէր առաջի աչաց իմոց լոյս երաշխաւ: Ձիա՞րդ հեշտացուցանէիմ երգք երեշտակացն: Ամենայն արարածք իրրեւ թագաւորի ինձ երկիր պագանէիմ^{4*}: Ամենայն գագանացն ահաւոր կարգեցա: Ամենայն թռչնոց, որոց կամէի, երաման տայի: Ամենայն եղականքս իրրեւ զՏէր տեսանէիմ զիս, աստարանաւ ի նոցանէ: Իրրեւ յանցաւոր յարտասանմանեցա ի փրկութենէ քումմէ: Որոշեցա յուրախութենէ քումմէ, որպէս արիմագանց: Փոխեցա ի բնակութենէ քումմէ, որպէս փախստական: Ձի՞նչ արդեաւ յառաջ՝ լացից, զզրկո՞ւմն ի գեղեցկութենէդ քումմէ եթէ՞ զանսպառ ուրախութենէն զանհոգական զկեանսն. եթէ՞ զանհատ զփառսն, զաւտարութի՞ւն երեշտակացն եթէ՞ զթագաւորութեան վերարկումնն, զվայելչութիւ՞նն տնկոց քոց եթէ՞ զլուսայ քո զաննուագութիւնն, զտեաւոր պայծառութի՞ւնն եթէ՞ զմերկութիւնս, զոր ունիմ, զառականացս զամա՞ւթ եթէ՞ զնախատինս երեշտակաց, զանհնագանդութիւն զագանա՞ց եթէ՞ զանանայ բնութիւնս, զԱստուծոյ քարեկամութի՞ւնն եթէ՞ զհոգւոյն աստարութիւնն եթէ՞ զհանապազորդ տրտմութիւնս: Որպիսի՞ սգով կոծեցայց: Որպիսի՞ ողբումն ողբացից: Որպիսի՞ հեծութիւնս վեր առաքեցից: Ձորպիսի՞ երկունս

94 ԾՆՈՂ. Գ 23:
 2* մարմնագեցեստիցն:
 3* շարժելով:
 4* պագանէիմ:

Ձայս եւ սոցա նման ասէր Ադամ առ լծակցին քախծեալ անձամբ: Այսպիսի բանիւք հիացուցանէր զԵւա, զարբ հոնապագ, եւ անփարատելի ճայնիւ քախծեալ^{7*} անձամբ գոչէր^{8*} զայս ամենայն ասելով զտրտմութիւնս եւ աստուածառաք բարկութիւն բազում աշխատութեամբ կատարել:

Լուսայ գտեղծումն Ադամա, ո՛վ որդեակք, աւծանեայք զպատիւ իշխանութեան նորա, լուսայ զնորա պարգեւսն, որ ինչ տուաւ նմա յԱստուծոյ: Տեսէ՛ք եւ ընդ յանցանացն զորոշումն, լուսայ ի նմանէ եւ զանփարատելի սուգն, տեսէ՛ք զնա ընդդէմ դրախտին նստելով զգացեալ եւ կոծեալ: Կացուսցում մինչեւ ցայս վայր գրանս ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փա՛ռք յաւիտեանս յաւիտեանից: ամէն:

Դ

**ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ ՅԱՂԱԳԱ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
Ի ԺՈՂՈՎՈՅ ԳՐՈՅ**

Յետ բազում ժամանակաց առ մայրս մեր դարձեալ վերստին եկաք առ ցանկալիս եւ առ բաղձալիս ամենեցուն սուրբ եկեղեցիս, առ մայրս մեր եւ եկեղեցեաց ամենեցուն: Մայր է մեծ եկեղեցին, բայց սա եւ նորա է մայր ոչ միայն, զի աւուրքք հրիցազայն է, այլ զի եւ յառաքելական ձեռացն եիմնեցաւ: Յաղագս այսորիկ յալմակի կործանելով յագնակի կանգնեցաւ: Եւ աւերեալ յաղագս անուանն Քրիստոսի, դարձեալ ուղղեցաւ զաւրութեամբ նորին, քանզի ոչ առաքելական ձեռքն եւեթ հիմնեցին զսա, այլ եւ Տէր առաքելացն պատուեաց զսա նոր հրաշափառագոյն հրամանաւ պարսպի արիւնակաւ: Զի ոչ այսպէս ի փայտս եւ ի քարինս շինեաց զպարիսպս, եւ ոչ փոսս արտառոյ շուրջ զործեաց եւ խաչս ցրցեաց եւ աշտարակս կանգնեաց: Եւ այնպէս զսա ամբացայց, այլ երկուս բանս միայն սուկս խաւսեցաւ: Եւ այնոքիւք բաւական եղև նմա փոխանակ պարսպի եւ աշտարակի եւ փոսոյ եւ ամենայն ամբութեան: Եւ ո՞ր բանք իցեն այնոքիկ, որ այսֆան ունին զաւրութիւնս. «Ի վերայ վիմիդ այդորիկ շինեցից գեկեղեցի իմ, եւ դրունք դժոխոց մի՛ զարասցին առ նա»⁹⁵: Այս պարիսպ, այս պատնեշ, այս միութիւն, այս նաւահանգիստ եւ ապաւին: Դու ինձ աստանար, զի պարսպին անվարարութիւն տես, զի ոչ ասաց, թէ մարդկան դրժմոք միայն չհերքեցեցն զնա, այլ եւ՛ ոչ նայն ինքն մեհեմայք դժոխոց: «Դրունք դժոխոց, ասէ, ոչ պարսեցեցն զնա»: Եւ զի՞նչ իցէ արդեոք «դրունք դժոխոց». թուի ինձ, եթէ անյայտ է ասացեալն: Ուսցում՝ զինչ է դուրք քաղաքիս եւ այնպէս գիտասցումք, զի դուռն դժոխոց քաղաք իցէ իրինաքս («) նանապարե, որ ի քաղաքս անէ, ապա ուրիմն՝ եւ դուռն դժոխոց է վտանգ, որ ի դժոխս տանի: Եւ զոր ասեն այսպիսի է [...]»^{1*} այսպիսիք տագնապք ի ստորեւ պատահեցին եւ անկցին, որպէս ի նայն ի դժոխս

7* քախծեալ:

8* գոչէր:

95 Մատթ. ԺԶ 18:

1* մեկ բառ օճրմեցնելի:

ընկենույ: Անյողողողի կայցե, մնասցե եկեղեցի եւ կարող էր ոչ զփորձ առնել դժնդակութեանցն նմա: Եւ ընդէ՞ր. արդ ես ներեաց. զի մեծագոյն է քան արգելու գփորձութիւն թողացուցանել, զալ ի գփորձութեանցն եւ ոչ մնալ, դժնդական ինչ չարչարանս ածել ի վերայ եկեղեցւոյ. զի ընտրելագոյն զնա գործիցե, ներեաց զալ փորձութեանցն, քանզի նեղութիւն գեամբերութիւն գործէ՞⁹⁶, իսկ եամբերութիւն՝ գեանութիւն, զի զարութիւն իւր յուլ կամակարութեամբն ցուցանէ ի նոցունց իսկ դրացն մտնու յուլակի յափշտակեաց զնա: Վասն այնորիկ եւ ալեկոծութեանցն անսա լինել, եւ ընկզմիլ նաւին ոչ անսա: Այսպէս եւ ընդ նաւուղղին զարմանամք ոչ յորժամ առանց մրրկաց նաւիցե, եւ ոչ յորժամ յետուստ կողմանէ ունելով զեղմանն ապրեցուցանէ զնաւն: Այլ, յորժամ ի ստանակել ծովուն, եւ յալեացն ամբոխել, եւ ձմերայնույն մրրկել զարուեստն բռնութեան հողմոյն հակառակ կարգիցե եւ ի միջոցե ձմերայնույն յափշտակիցե զնաւն:

Նոյնպէս եւ Քրիստոս արար իբրեւ զնա ի ծովու գեկեղեցի աշխարհի նաւելով բերեալ եթող ոչ եթող զալեկոծութիւնսն, այլ յափշտակեաց ի մրրկացն ոչ նստոյց զծովս, այլ ամբացոյց զնաւն: Եւ յառնել ամենայն ուստէք բազմաց իբրեւ ալեկոծութեանց զայրացելոց մարտնչելով ընդ նմա այսոյն չարութեան իբրեւ դժնդակ հողմոյ, եւ ամենայն ուստէք ամբոխելով ձմերայնույն բազում խաղաղութիւն եկեղեցւոյ արար: Եւ հրաշալի այն է, զի ոչ միայն ձմեռն ոչ ընկզմեաց զնաւն, այլ եւ մեղկեաց հւս զձմեռնն նաւն, քանզի եւլածանքն զյուլակի ոչ միայն չընկզմեցին գեկեղեցի, այլ եւ լքան եւ յեկեղեցւոյ: Զի՞նքո՞ղ եւ որո՞վ արբնակաւ եւ ուստի՞. Ի հրամանէն յայնմանէ, զոր ասացն. «Դրունք դժոխոց մի հերքեսցեն նմա»: Որքան աշխատեցան հեթանոսք, զի զքանս զայս լուծցեն, զի անտիրական արասցեն զերամանն, եւ ոչ կարացին լուծանել, վասնզի Աստուծոյ էր հրամանն: Եւ զոր արբնակ աշտարակ յադամանդեայ^{2*} քարանց հաստատեալ եւ երկաթով ստուարաւ պատեալ, պատերազմողքն ամենայն ուստէք մարտնչելով ոչ զշինուածն յողգողղեն եւ ոչ զյարմարութիւն լուծանեն, այլ ի բաց զնան՝ աշտարակին ոչ ինչ վնասելով, եւ ոչ ինչ չար առնելով, այլ զիրեանց զարութիւն ի վայր կործանեն: Նոյնպէս եւ քանն այն աշտարակն իմն բարձր ի մէջ աշխարհի պարսպեցաւ ամրութեամբ: Հեթանոսք ամենայն ուստէք մարտնչէին ընդ նմա զարագոյն երեւեցուցին եւ, յիրեանց ուժոյն լքանելով, այնպէս սատակեցան: Զի՞նչ ոչ հետրեցին հակառակ հրամանիս այսորիկ. գունդս պատրաստեցին, զէնս շարժեցին, թագաւորք զինեալք լինէին, ամբոխս ի վերայ յառնէր, քաղաքք զայրանային եւ դատաւորք բարկանային, ամենայն տանջանաց տեսակ իմացեալ լինէր: Բայց սակայն հիմունք եկեղեցւոյ ոչ սասանէին:

⁹⁶ Հմտ. Յակոբ. Ա. 2-3:

^{2*} Զեռ. յանդամանդեայ: